УДК 81'271

Космеда Т. А.

СИСТЕМА РЕПРЕЗЕНТОВАНИХ АКСІОЛОГІЧНО МАРКОВАНИХ СМИСЛІВ: ОБРАЗ-КОНЦЕПТ "ВОДА" (на матеріалі словника "Галицько-руські приповідки")

У статті репрезентовано образ-концепт "вода", що своєрідно відображається в лінгвокультурах кожного народу, а також у відповідних субкультурах, до яких відносимо українську галицьку субкультуру. Зазначений образ схарактеризовано з огляду на особливості його вербалізації в галицькому паремійному фонді з урахуванням інтерпретації, запропонованої І. Франком.
Ключові слова: *образ-концепт, лінгвокультура, субкультура, паремійний фонд.*

Космеда Т. А. Система репрезентированных смыслов: образ-концепт "вода" (на материале словаря "Галицько-руські приповідки"). *В статье представлен образ-концепт вода, своеобразно репрезентированный в лингвокультурах каждого народа, а также в соответствующих субкультурах, к которым относим и украинскую галицкую субкультуру. Названный образ охарактеризован с точки зрения особенностей его вербализации в галицком паремиологическом фонде с учетом интерпретации, представленной И. Франко.*
Ключевые слова: *образ-концепт, лингвокультура, субкультура, паремиологический фонд.*

Kosmeda T. The system of represented axiologically marked meanings: image-concept "water" (based on the dictionary "Галицько-руські приповідки"). *The article focuses on the representation of the image-concept water that is originally reflected in the linguocultures of every people, as well as in the relevant subcultures, including the Ukrainian Galician subculture. The abovementioned image has been characterized considering the peculiarities of its verbalization in Galician paremia fund. The interpretation proposed by I. Franko has been taken into account.*
Keywords: *image-concept, linguoculture, subculture, paremia fund.*

Вода, як і повітря, вогонь та земля, як відомо, належить до першоелементів світу, його основних стихій; тому природно, що в МКС, зокрема й у паремійній як її складовій, значне місце відводиться репрезентації саме образа *води*. Цей образ-концепт має потужний прагматичний потенціал: утілює розмаїття конотацій, репрезентує яскраві асоціації, моделює аксіологічні смисли, що дає йому можливість своєрідно "ковзати" по шкалі

оцінки [3], і, звичайно, відтворює специфіку ментальності кожного народу. Лінгвоконцептуальний аналіз образу-концепту "*вода*" є, без сумніву, актуальною проблемою сучасного мовознавства, адже лінгвоконцептологія становить один із пріоритетних напрямів сучасного мовознавства.

Учені доводять, що фразеологічні одиниці з образом-концептом "*вода*" моделюють національно-специфічні смисли: аналіз двомовних фразеологічних тлумачних словників засвідчує, що еквіваленти фразеологізмів з компонентом *вода* підбираються в них не зовсім точно. Такий аналіз проведено зокрема на матеріалі фразеологізмів з образом-концептом *вода* в проекції на українські, польські та англійські фразеологічні відповідники (С. Винниченко) [1].

На сьогодні доведено, що у свідомості наших предків кожному першоелементу відповідала певна стихія: *вода* співвідносилася з простором, *земля* – з часом, *вогонь* – з душею, а *повітря* – з розумом. Про це писав зокрема й О. Потебня, зауважуючи, що найдавніші міфи характеризують чотири матеріальні першоелементи – воду, вогонь, душу і розум – і чотири нематеріальні стихії – час, простір, душу і розум. Як зауважує Т. Тодорова, образ *води* в міфології має великий семантичний обсяг, зокрема він пов'язаний із людським буттям загалом, указує на *початок життя* і його *кінець* [8], насамперед це яскраво засвідчує фразеологічний вираз *поринути в воду*, що репрезентує внутрішню антонімію, його можна вважати енантеосемізом, оскільки залежно від контексту він може означати або 'померти', або 'відродитися'. Як відомо, власне символіка водохрещення пов'язана з прадавніми міфами: під впливом води з'являється нова людина, наближена до Бога [5].

В основі світогляду більшості європейських культур лежить, безперечно, антична культура. Уважається, що її поняття є базою МКС сучасних етносів. Стародавні римляни наділяли воду божественними властивостями. Концепт *вода* в латинській мові вербалізований трьома лексемами – *aqua*, *unda, gutta.* Факт наявності трьох лексем для репрезентації одного поняття також указує на значущість розглядуваного концепту в античному світі.

Досліджуючи особливості вияву концепту *вода* в латинській мові, А. Попова наголошує, що в цій мові найчастіше мотиваційною основою латинських паремій ставали фізичні властивості води як рідини, зокрема її здатність рухатися, її плинність, якість (чистота, сила), стан (спокійний, агресивний), належність до природних стихій загалом – спільне з ними і відмінне. Вода була в давніх римлян символом доброго самопочуття, очевидно, тому, що це основний елемент людського організму. *Воді* римляни протиставляли алкоголь як шкідливу для здоров'я воду.

А. Попова наголошує, що паремійний фонд латинської мови дає право стверджувати, що вода переважно репрезентує позитивну конотацію. Однак цей концепт в латинській мові може бути й чинником мотивації значення негативної оцінки, асоціюючись із людськими злиднями, бідами, сльозами. Крім того, зазначена дослідниця виокремлює такі смисли образу-концепту *вода,* як 'бадьорість', 'жіночність', саме *вода* в поєднанні з *вогнем* символізує основні життєві потреби сім'ї. *Вода* символізує час, зокрема в цьому ракурсі в римлян її семантика проектується і на діяльність оратора, оскільки вода у водяному годиннику символізувала регламент виступу сенатора; це стало мотиваційною основою для виразів: aquam dare – дати час оратору, букв. 'дати воду', aquam perdere – втратити час; букв 'втратити воду'; *вода* в давніх римлян асоціюється також із мовчанням – os aqua implore – 'набрати в рот води' [6, 210].

У слов'янській культурі (що, будучи самобутньою, змогла увібрати й найцінніші концепти античної культури) найактивнішими серед них є архетипні концепти *води* як життєдайної сили, що очищає людину, боронить її від хвороб, злих духів, є своєрідним оберегом [9]. Л. Горошко зауважує, що слов'яни сприймають воду як символ примноження й багатства, жіночого начала, вітальних сил, еротичних почувань, статевого поєднання [2].

Для з'ясування місця концепту *вода* в мовній свідомості українців, поляків і болгар Г. Прісовська та О. Антонюк провели соціопсихологічний експеримент, який засвідчив, що в мовній

свідомості українців концепт *вода* репрезентовано з найбільшим виявом амбівалентності, послідовною репрезентацією позитивних й негативних смислів, протиставленням когнітивних зон *радість – горе*. Вербалізувалося це в лексемах та описових висловах: *радість, добро,* з одного боку, і *страхіття, коли стихія; біда, коли повінь.* Про особливість української МКС свідчили метафоричні еквіваленти реакції *другий хліб, наш Бог.* В уявленні українців як землеробів традиційно землю вважали найбільшою цінністю. Але, як показав експеримент, вода ще цінніша, бо *без неї навіть земля не існує.* Певний еґоцентризм українців був об'єктивований у таких реакціях на воду, як *без неї нема життя, вона для землі і для людей <…> вода як здоров'я* [7, 62]. У мовній свідомості поляків і болгар переважають позитивні конотації, а негативні – репрезентовані меншою кількістю. Названі дослідниці зауважують, що відчуття себе в світі для українців більш значуща риса порівняно з болгарами й поляками. Обов'язкова присутність рефлексії в лінгвоментальних позиціях українців позначилася в асоціативних образах води: це *біда, радість, насолода, страхіття, прагнення, велика сила* [7, 62]. Болгари ж і поляки, як показав експеримент Г. Прісовської та О. Антонюк, прагнуть бачити світ більш конкретно, предметно, об'єктивно, прагматично, що репрезентовано відповідними асоціаціями, порівн.: *вода – це море, питво, сильний дощ, потоп, найнеобхідніше.* Для українців *вода* – це насамперед *найбільша цінність, щось найдорожче.*

Мета цієї наукової розвідки – проаналізувати специфіку репрезентації системи смислів, що актуалізуються в одиницях паремійного фонду української мови з ключовим образом-концептом *вода*, що представлено в словнику "Глицько-руські приповідки", укладеного І. Франком. Цей словник відтворює галицьку субкультуру української нації.

Фундаментальні пареміологічні дослідження І. Франка утвердили класичну пареміологічну концепцію на засадах генетичного вивчення видової та жанрової диференціації, генетичного дослідження паремійного матеріалу, встановлення відповідного співвідношення етнічного й загальнолюдського

в паремійних текстах (принципи лінгвогеографії, оригінального тлумачення, посилання на джерела компаративного аналізу, розширення варіантних гнізд), що забезпечує чистоту наукового дослідження.

Іван Франко створив оригінальну схему дослідження паремій, головним критерієм якої стало врахування складної внутрішньої природи жанру. Проте дослідники до цього часу не помітили ще одного важливого принципу, який застосував І. Франко у процесі репрезентації паремій, можливо, до кінця теоретично його й не усвідомивши. Це принцип комунікативно-прагматичного опису, що репрезентує феноменальну природу паремій як одиниць мови й мовлення, комунікативних одиниць, одиниць дискурсивних. У процесі репрезентації паремій І. Франко як учений, хоч, імовірно, й непослідовно, фактично виокремлював ознаки, що вказують на специфіку застосування цих паремій у комунікації, конкретних комунікативних ситуаціях, дискурсі [4].

У "Галицько-руських приповідках" *вода* має окреслений образ, що базується на універсальних поняттях, репрезентує типові значення й смисли, характерні для давніх лінгвокультур, насамперед слов'янських, про що йшлося вище, однак простежуємо з'яву й деяких специфічних смислів.

Отже, спробуємо репрезентувати модель образу-концепту *вода*, зафіксовану в лінгвокультурі галичан і потрактовану Іваном Франком.

Постулат про те, що *вода* – '**першоелемент', 'основа життя', 'стихія'** зафіксований у конкретній паремії *Вода – наша мама*; порівн.: коментар І. Франка до цієї паремії: 'вода – джерело всякого органічного життя' (1, т. І, 363).

Крім того, ***вода*** в галицькому паремійному фонді **порівнюється з *вогнем*,** протиставляється йому, що також відтворює відповідний універсальний архетип, порівн.: *З водою і вогнем не грайся* – коментар: 'це сили, перед якими чоловік безсилий' (1, т. І, 364); *Вода з вогнем не товариші*; *Він і у воді не тоне і в огні не горить*.

Вода настільки важлива для життя, що здавна людина оберігали її від недоброго ока. Є паремії, які, на думку І. Франка, створені для того, **щоб воду 'не врекли'**, тобто не навели на неї "порчі", напр.: *Води маємо нівроку, ще якби лиш хліб, то би можна жити* – коментар: 'говорять гірники, коли посторонні хвалять їхню воду' (1, т. І, 363); *Водою ситий не будеш* – коментар: 'Відповідь селянина, коли міщанин милувався, яка в селі гарна вода' (1, т. І, 364). Подібні паремії характерні власне для галицької лінгвокультури.

Воду сприймають як **'узагальнений простір'** і **'конкретне місце дії'**, напр.: *Так, як та вода не має місця, так і я йду і йду світами*; *До якої води прийдемо, таку й пиймо*; *Не лізь у воду, не знаючи броду*; *У ложці води б мене втопив; Він у десятьох водах митий.* Місце може конкретизуватися за певними ознаками, таке, що слугує для **'створення інтриги'**, '**перебування лиходіїв**', **'здійснення важливих подій'**, порівн.: *У мутній воді риби ловити* – коментар: 'образ людини-"інтриганта", який робить спробу заплутати справу для власної вигоди'; *Вода би його не протонула* – коментар: 'він би не втонув у воді. Приказка базується на вірі, що великі грішники, чародії не тонуть у воді' (1, т. І, 362); *Прийшло з води невидимо, пішло до води на десять вітрів* – коментар: 'про добро, що прийшло несподівано, без труду і потім так само розійшлося'; *Прийшло з води, пішло з водою* (1, т. І, 367).

Вода моделює значення **'час узагальнений', 'вимір конкретного часу', 'майбутнє'** – *Багато води до моря уплине, поки те станеться* – коментар: 'приповідка основана на давнім звичаю міряти час упливанням води' (1, т. І, 361); *Іде як вода по камінню* – коментар: 'говорять про час, вік людський, що минає і не вертає назад' (1, т. І, 365); *Ще багато води сплине, поки то буде* – коментар: 'говорять про невідоме майбутнє'; *Ще один став води сплине* – коментар: 'поки це станеться' (1, т. І, 369); *Учорашньої води не доженеш* – коментар: 'не вернеш того, що минуло'; *Е, то давно з водою поплило* – коментар: 'минулося безповоротно' (1, т. І, 364).

Вода – це **‘стала субстанція’, ‘сила, що не підлягає зміні’**: *Вари воду, вода буде*; *Вари воду, вода буде; сип крупи, каша буде*; *Воду вари, вода буде, як крупів не вкинеш*; *До якої води прийдемо, таку й пиймо*; *Не лізь у воду, не знаючи броду*; для неї характерні **‘стабільність’** і **‘постійність’,** напр.: *Бодай тоді вернешся, коли вода рікою обернеться*; *Швидше вода до гори обернеться*; *Тоді то буде, як вода нагорі берегами потече*, але *вода* – це й **‘плинність’, ‘рухливість’, ‘змінність’, ‘неможливість повернення до попереднього стану’, ‘бурхливість’**, напр.: *То на воді записано* – коментар: ‘щось пропало, немає про що говорити’ (1, т. I: 368); *Бодай не мав би ти пристанища, як та вода!* – коментар: ‘прокляття: вода – елемент рухливий, а у чоловіка ідеал – спокій; *Бодай ти з водою поплив!* – коментар: ‘прокляття: щоб ти щез безслідно’ (1, т. I, 361); *У котрій ріці вода догори вертає?* – коментар: ‘говорять у відповідь, коли хтось бажає повернути річ, яка йому вже не належить або якої йому не хочуть повернути’; *Вода б йому на голові відстояла* (1, т. I, 362); *Вода в решеті не встоїться* – коментар: ‘говіркий не заховає тайни; марнотратник не заховає даного йому добра’ (1, т. I, 363)

Вода – це **‘велика сила’,** зокрема й **‘сила непередбачувана’**, порівн.: *З водою і вогнем не грайся* – коментар: ‘сили, перед якими чоловік безсилий’ (1, т. I, 364); *Вода в одного бере, а другому дає* – коментар: ‘говорять про повінь’ (1, т. I, 363); *Утопив мене без води* – коментар: ‘скривдив, занапастив вік’ [1, т. I, 364], а також **‘небезпека’** і **‘ризик’:** *Від **великої води** надійся шкоди* – коментар: ‘так само, як і від великих панів, – додав селянин, сказавши цю приповідку’ (1, т. I, 362); *Хоч при воді, а собі* – коментар: ‘будую хату. При воді будівля заражена на вічну небезпеку, але все-таки мила чоловікові, коли його власна’ (1, т. I, 369); *Пустився на **бистру воду*** – коментар: ‘пішов на небезпечну справу, на ризик’ (1, т. I: 367) і ‘**обережність**’: *Він і на **холодну воду** дує* – коментар: ‘говорять про надмірно обережного чоловіка’ (1, т. I, 362); ‘**недовіра**’ *Не вір воді, не втопишся* – коментар: ‘не йди в воду неоглядно’ (1, т. I, 366); **‘неспокій’**, порівн.: *Так, як та вода не має місця, так і я йду*

і йду світами – коментар: ‘тут вода символ неспокою та непосидючості’ (1, т. I, 368).

Однак, незважаючи на велику силу, *вода* **‘не все може здолати’,** вона **‘слабша за зле слово’**, порівн.: *Ані свяченою водою не відхрестишся*; *Вода все сполоще, лише злого слова ніколи* – коментар: ‘контраст між духовним і матеріальним заплямленням’ (1, т. I, 362); *Водою що схочеш, лиш лихого слова не сполочеш* – коментар: ‘вода змиває матеріальні плями, але не змиває духовних’ (1, т. I, 364). **Пусті слова** порівнюються із плинністю води, актуалізується смисл ‘**дещо невтримне, порожнє’**, напр.: *Не вдержиться як в решеті вода*; коментар: ‘Про балакучого чоловіка, якому не можна довірити жодної таємниці’ (1, т. 3, 16). Натомість про **гарну, приємну й милу розмову** говорять: *То ся розмовляє, як гуска з водою* – коментар: ‘Гуси, випливаючи на воду, бувають зазвичай дуже веселі і хлюпочуться у воді’ (1, т. 3, 51), Зважаючи на важливість натурфілософії для людини, що осмислює довкілля, в паремійний дискурс потрапити деякі тварини, які почувають себе у воді дуже добре. Цей чинник дав змогу змоделювати смисли з позитивною семантикою, а серед представників тваринного світу, що особливо залюбляються у воді, виокремлено насамперед *гусей*, *жаб* і, звичайно, *риб*, *раків*, напр.: *Не гусь з води* – коментар: ‘не така байдужа справа, що не зачіпала б мене так, як гуся вода’ (1, т. I, 366); *То йому як з гуски вода* – коментар: ‘байдуже’ (1, т. I, 368); *Вода – гусяче вино* – коментар: ‘жарт п’яниць’ (1, т. I, 363); *Най гуси воду п’ють, а ми будемо горівку* – коментар: ‘говорять п’яниці’ (1, т. I, 365); *Хто воду п’є, тому в череві жаби заплодяться* – коментар: ‘жартують п’яниці з тверезого’ (1, т. I, 369); *У глибокій воді велика риба* – коментар: ‘чоловік при достатку робиться стає міцний, гарний і розумний’ (1, т. I, 362). Як бачимо, *воду* ігнорують люди, що зловживають алкоголем, вони її оцінюють нижче за алкоголь. *Пішов по воду, як рак по дріжджі* – коментар: ‘довго не вертається; Розповідають, що рак як пішов по дріжджі в велику п’ятницю одного року, то вернувся аж у велику суботу другого року’ (1, т. I, 367).

Воду сприймають як ‘**об’єкт, що має поверхню, на якій можна вчиняти різні дії’**: *То на воді записано* – коментар: ‘щось пропало, немає про що говорити’ (1, т. I, 368); *Пішов понад воду, як бідному за долею* – коментар: ‘шукати невідомого; блукати без мети’ (1, т. I, 367), зокрема й **‘об’єкт марної роботи, марних зусиль’**, напр.: *Нащо в криницю воду лляти?* – коментар: ‘говорять про зайву роботу’; *Не лий води до криниці* – коментар: ‘не роби зайвої справи’; *Не мав що робити, пішов воду гатити* – коментар: ‘говорять про дармоїда, що вишукує собі непотрібну роботу’ (1, т. I, 366); *Решетом води не наносиш* – коментар: ‘говорять про необдуману, даремну роботу’ (1, т. I, 367); *Товчи воду в ступі* – коментар: ‘робити щось безглузде’ (1, т. I, 368); *вода* – **‘відображення’, ‘дзеркало’:** *Глянь на воду та на свою вроду* – коментар: ‘вода слугує дзеркалом для примітивної людини’ (1, т. I, 364).

Вода репрезентує також такі смисли, як **‘користь’,** напр.: *Вода на мій млин* – коментар: ‘це на користь людині’ (1, т. I, 363); *Кожний на своє колесо воду навертає* – коментар: ‘кожний дбає на свою користь’ (1, т. I, 365); *То вода на мій млин* – коментар: ‘це мені корисно’ (1, т. I, 368), а також – **‘чистота’** й **‘чесність’,** напр.: *Не сміється вода з болота – лиш болото з води* – коментар: ‘зазвичай зла, непорядна людина може насміхатися з чистої, чесної, розумної, а не навпаки’ (1, т. I, 366); *На чистій воді не жаль і тонути* – коментар: ‘за добре, чесне діло не жаль і головою положити’ (1, т. I, 365); **‘достаток’, ‘добробут’**, **багатство’** і **‘добро’** чи їхня відсутність, порівн.: *У глибокій воді велика риба* – коментар: ‘чоловік при достатку робиться стає міцний, гарний і розумний’ (1, т. I, 362); *Води хоч мийся, ліса хоч бийся, а хліба хоч плач* – коментар: ‘говорить подоляк, зайшовши в гори’ (1, т. I, 363); *Ні води ні роси* – коментар: ‘немає ні великого багатства, ні скромного достатку, а тільки бідність’ (1, т. I, 367); *У воді стоїть, а пити кричить* – коментар: ‘говорили про багатого скупаря, що жалівся на свою бідність’ (1, т. I, 361); *Іде йому як з роси, з води* – коментар: ‘добре ведеться’; *І з роси і з води і з усієї лободи* – коментар: ‘бажають один одному добра’ (1, т. I, 365).

Вода – **‘основа харчування людини’,** напр.: *Без води й борщу не звариш*; коментар: ‘жартівливо говорять про "пожиточність" води’ (1, т. І, 361). Але неякісна вода викликає **‘відсутність смаку, задоволення’.** Такою є насамперед *каламутна вода*, порівн.: *Вода каламутна як чир* – коментар: ‘чир – підгірська страва: мука, заколочена на гарячій воді’ (1, т. І, 363); *Каламутна вода як кисіль, як жур* – коментар: ‘Звичайне порівняння: кисіль і жур варяться з вівсяної муки’ (1, т. І, 365) *Каламутна вода сниться, то якась напасть, обмова* – коментар: ‘символіка ясна і розповсюджена’ (1, т. І, 365).

Вода – це **‘здоров’я’,** зокрема **про хвору людину** говорять *Студеної води хоче* (1, т. І, 367); **‘людська сила’, ‘міць’** та їхня відсутність, порівн.: *Вже би та вода млин обернула*, *що я нині випив* – коментар: ‘говорив улітку косар, п’ючи воду’ (1, т. І, 362); *Немає міцнішого трунку як вода, бо вода млини обертає, а горівки ні* – коментар: ‘жартував тверезий із п’яного’ (1, т. І, 366); **‘великі людські зусилля’**, напр.: *Варю з себе воду* – коментар: ‘проливати піт; тяжко працювати, трудитися’ (1, т. І, 361); **‘випробування’, ‘досвід’** – *Він* ***у десятьох водах*** *митий* – коментар: ‘про бувалого, досвідченого чоловіка’ (1, т. І, 362); ‘**труднощі**’: *Воду в ступі не втовчеш* – коментар: ‘для її опанування потрібні інші засоби’ (1, т. І, 364); *Проти води кепсько плисти* – коментар: ‘тяжко боротися з переможними обставинами’ (1, т. І, 367).

У мовній свідомості гличан, як й інших народів, *вода* протиставляється алкогольним напоям, використання яких засуджується, викликає іронію і насмішку, напр.: *Блаженна вода не мутяща ума!* – коментар: ‘говорять у докорі п’яницям, ті, хто п’ють тільки воду’ (1, т. І, 361); *Добра вода, бо не мутить ума* (1, т. І, 364); *Вода ума не мутить та й голови не смутить* – коментар: ‘водою не нап’єшся та й не набереш клопоту, який буває у п’яниці’ (1, т. І, 363); *Водою не нап’єшся* – коментар: ‘можна пити досхочу’ (1, т. І, 364); *Най гуси воду п’ють, а ми будемо горівку* – коментар: ‘говорять п’яниці’ (1, т. І, 365); *Немає міцнішого трунку як вода, бо вода млини обертає, а горівки ні* – коментар: ‘жартував тверезий із п’яного’ (1, т. І: 366); *Я*

води і в чоботах не люблю, не то в череві – коментар: ‘говорить п’яниця’ (1, т. I, 369); *Водою того не відіп’єш* – коментар: ‘треба відпити чимось іншим, очевидно, горілкою. Говорять, коли хтось образив когось, або взагалі зробив щось таке, за що звичай велить пригощати ображених, звісно, не водою’ (1, т. I, 364).

Найбільше паремій зі структурним компонентом *вода* спроектовані на характеристику людини, її поведінки, при цьому проводяться паралелі людини з водою, порівн.: *Вода з водою зійдеться і чоловік з чоловіком* – коментар: ‘всі води йдуть до моря і там сходяться; так само люди сходять в громаді, суспільстві’ (1, т. I, 363); *Яка вода, такий млин; яка мати, такий син* – коментар: ‘прикмети характеру передаються дітям через матір’ (1, т. I, 369).

Асоціативні семантичні зв’язки поняття *вода* дають змогу моделювати широку систему людських образів: ‘**скупця**' – *Той і ложки води не дасть*, **'сумирної і тихої людини'** – *І води не замутить*; ‘**лінивця**' – *І вода, якщо довго стоїть, то засмердиться*; ‘**мовчазної, замкнутої людини**' – *О, то тиха вода*; ‘**безрадної, безпомічної людини**' – *Тихий став, як у воду опущений*; ‘**тихої, але пристрасної і завзятої людини**' – *Тиха вода береги ломить, а бистра тамує; Тиха вода береги лупає, а бистра йде та й перейде*; *Тиха вода греблю рве*; ‘**тихої, але глибоко чутливої людини**' – *Тихий як глибока вода*, порівн. також: *Яка вода м’яка, а камінь зглодже* – коментар: ‘так і слабкий чоловік поборює далеко більш елементарні явища природи’ (1, т. I, 369); *Ні вода ні окріп* – коментар: ‘те саме, що: ні зимний ні гарячий; людина неозначеного характеру’ (1, т. I, 366); *Не сміється вода з болота – лиш болото з води* – коментар: ‘зазвичай зла, непорядна людина може насміхатися з чистої, чесної, розумної, а не навпаки’ (1, т. I, 366); *Принеси води та й сам нап’єшся* – коментар: ‘говорять лінивому, що радий би мати користь, а не хоче задля неї потрудитися, аби й інші не скористали’ (1, т. I, 367). *Вода* слугує для характеристики не лише окремих людей, але й символізує колектив, відповідно характеризуючи його, порівн.: *Не в кожній воді мило розпуститься* – коментар: ‘і людина не в кожній компанії почуває себе вільною і веселою’ (1, т. I, 366);

Хто лізе до води, той має мокрі поли – коментар: ‘хто поведеться з лихими людьми, не мине шкоди або прикрості’; *Як хто у воду скаче, то й ти з ним скочиш?* – коментар: ‘говорять, коли хтось вибачається, що зробив щось погане, бо й інші так робили’ (1, т. I, 369).

Вода об’єктивує й гендерний підхід, окреслює **жіночу вдачу**, напр.: *Вода мутна, жона смутна, обі не до смаку* – коментар: ‘каламутна вода – символ смутку’ (1, т. I: 363); *Ой, та за водою не попливе* – коментар: ‘говорять про вередливу, непокірну жінку’ (1, т. I, 367).

Вода набуває певних типових позитивних і негативних ознак: *чиста (На* ***чистій воді*** *не жаль і тонути;* ***Чиста вода сниться*** *– щось добре приплине;* ***Вода чиста*** *як сльоза; На* ***чисту воду*** *його вивів*; *На* ***чистій воді*** *не жаль і тонути*), *красітна* (***Красітна вода*** – коментар: ‘чиста, холодна’ (1, т. I, 365)) і *мутна* (*У* ***мутній воді*** *рибу ловити*), *каламутна* (***Вода каламутна*** *як чир;* ***Каламутна вода*** *як кисіль, як жур;* ***Каламутна вода*** *сниться, то якась напасть, обмова*), *студена* (*Ані в* ***студеній воді*** *не вмиєшся;* ***Студеної води*** *хоче*), *холодна* (*Він і на* ***холодну воду*** *дує*), *глибока* (*У* ***глибокій воді*** *велика риба; Тихий як* ***глибока вода***) і *плитка* (*У* ***плиткій вода*** *не навчишся плавати*), *тиха* (***Тиха вода*** *береги ломить, а* ***бистра*** *тамує*; ***Тиха вода*** *греблю рве*) і *бистра* (*Пустився на* ***бистру воду***), *м’яка* (*Яка* ***вода м’яка****, а камінь зглодже*), *велика* (*Від* ***великої води*** *надійся шкоди*) і *мала* (***Мала вода*** *– великий шум*), *добра* (***Добра вода****, бо не мутить ума*), *ладна* (*Чи добра у вас вода? – Най берегам добра. У нас* ***ладна***), *учорашня* (***Учорашньої води*** *не доженеш*), *блаженна* (***Блаженна вода*** *не мутяща ума!*). Найвище оцінюється *свячена вода* (*Ані* ***свячена вода*** *не поможе*; *Не скропиш того* ***свяченою водою***; *Ані* ***свяченою водою*** *не відхрестишся*; *Ідуть як* ***по свячену воду***), *йорданська* (*І в* ***Йорданській воді*** *не відмиєшся* – коментар: ‘Йорданська вода – особливо свята’ (1, т. I, 365)).

Отже, з одного боку, *вода* – це **‘очищення’, ‘охорона’, ‘протидія злому духу’,** порівн.: *Ані в студеній воді не вмиєшся*; *Ані свячена вода не поможе*; *Не скропиш того свяченою водою*; *І в*

Йорданській воді не відмиєшся, а з іншого боку, *вода* моделює смисли **‘біда’, ‘страждання’, ‘шкода’, ‘засіб нанесення шкоди’,** напр.: *А що налилося тобі води у вуха?* – коментар: ‘зазнати біди’ (1, т. I, с. 361); *Вже йому вода до вух доходить* – коментар: ‘біда, велика небезпека, загроза, згуба’ (1, т. I, 362); *Він і у воді не тоне і в огні не горить* – коментар: ‘говорять про чоловіка, що зазнав біди, але не втратив веселого настрою’ (1, т. I, 362); *У ложці води б мене втопив* – коментар: ‘говорять про завзятого ворога, який чигає на згубу або шкоду’ (1, т. I, 362); *Розгулялися води як дунаї* – коментар: ‘говорять про велику повінь’ (1, т. I, 367); *Росте як з води* – коментар: ‘говорять про велику повінь’ (1, т. I, 367); *Як на воді слина* – коментар: ‘Про змарноване добро’ (1, т. I, 369); *Як у воду камінь* – коментар: ‘пішов, пропав’ (1, т. I, 369); *Як у воду канув* – коментар: ‘пропав безслідно’ (1, т. I, 369); **‘велика небезпека’,** навіть **‘смерть’,** напр.: *Вода, то смерть: лізь у воду – втопишся, їж рибу – вдавишся*.

Очевидно, саме тому *вода* часто є складовою **проклять**, що також засвідчує значущість цього концепту для буття людини, порівн.: *Бодай тоді вернешся, коли вода рікою обернеться!* – коментар: ‘прокляття: вода вгору не повертає ніколи’; *Бодай не мав би ти пристанища, як та вода!* – коментар: ‘прокляття: вода – елемент рухливий, а у чоловіка ідеал – спокій’; *Бодай ти з водою поплив!* – коментар: ‘прокляття: щоб ти щез безслідно!’ (1, т. I, 361).

Отже, образ-концепт *вода* є ключовим у мовній свідомості українців, що мотивовано притаманною їм натурфілософією, відтвореною в мовній і когнітивній картинах світу. Цей образ-концепт зафіксований значною кількістю одиниць в паремійному фонді галичан як представників української субкультури. Репрезентовано смисли, що характеризуються полярною аксіологічністю: простежуємо їх рух на шкалі оцінки від негативного до позитивного полюсів. Систему змодельованих українською ментальністю значень, закріплених за образом-концептом *вода*, лінгвокреативно декодує мовна особистість генія української нації – Івана Франка, який, випередивши час, ураховує не лише семантику, але й прагматику, розробивши послідовну

пареміографічну концепцію, що залишається новаторською до сьогодні; він подає концепцію "розкодування" паремійного матеріалу в ракурсі сучасної прагматично зорієнтованої лінгвістики. Цей підхід, на жаль, ще недостатньо популяризований і поширений.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко С. Конотація як компонент значення (на матеріалі українських, польських та англійських фразеологічних одиниць з компонентом *вода* / С. Винниченко // Проблеми слов'янознавства. – Львів, Вип. 55, 2005. – С. 197–211.
2. Горошко Л. М. Знакові функції *води* в обрядах і віруваннях українців Карпат: автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. істор. наук; спец. 07.00.05. – "Етнологія" / Л. М. Горошко; НАНУ Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; Інститут народознавства. – Львів, 2007. – 21 с.
3. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 350 с.
4. Космеда Т. А. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри / Т. Космеда. – Львів : ПАІС, 2006. – 328 с.
5. Космеда Т. А. Лінгвоконцептологія: лінгвоконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі / Т. А. Космеда, Н. В. Плотнікова. – Львів : ПАІС, 2010. – 408 с.
6. Попова А. О. Функціональна семантика концепту *вода* у латинській мові / А. О. Попова // Актуальні проблеми іноземної філології. – Львів. – № 5. – 2010. – С. 97–103.
7. Прісовська Г. Підґрунтя об'єктивації концепту / Г. Прісовська, О. Антонюк // Вісник Львівського університету. Сер. філол. – № 52. – 2011. – С. 59–64.
8. Тодорова Т. В. Об архетипе "вода" в древнегреческой космогонии / Т. В. Тодорова // Вопросы языкознания. –1996. – № 6. – С. 27–34.
9. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа. –Нью-Йорк;Торонто, 1955. – С. 98–112.

СЛОВНИКИ

1. Галицько-руські народні приповідки: [у 3 тт.] / [зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 2-е вид. – Т. 1. – 818 с. – Т. 2. – 813 с. – Т. 3. – 699 с.